

არქეოლოგია

№2

The Scientific Journal of the University of Georgia

Archaeology

ნოქალაქევი

ძვ.წ. I ათასწლეულის ტაპოგრაფია

კოლხეთი

ძვ. წ. VIII-VII სს. ბრინჯაოს ხანის
გამოსახულებიანი ფიგურები

ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარები
გათხრების მეთოდები

საქართველოს უნივერსიტეტის სამეცნიერო
ჟურნალი

ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა

II

A R C H A E O L O G Y

The Scientific Journal of the University of Georgia

თბილისი

Tbilisi

2018

საქართველოს უნივერსიტეტის არქეოლოგიის საერთაშორისო ცენტრი
International Archaeological Centre of the University of Georgia
www. archaeology. ge

საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი, საქართველო

Printed at The University of Georgia
Tbilisi, Georgia

საავტორო უფლებები © 2018 ეკუთვნის საქართველოს უნივერსიტეტს. ყველა სახის
ციფრული ან ბეჭდური სახით გავრცელება წინამდებარე ჟურნალში არსებული სტა-
ტიებისა და ფოტო-ვიზუალური მასალისა კომერციული მოგების მიზნით საქართვე-
ლოს უნივერსიტეტთან შეთანხმების გარეშე აკრძალულია.

Copyright © 2018 All right reserved by the University of Georgia. Permission to make
digital or hard copies of part or all of this work for personal or classroom use is granted
without fee provided that copies are not made or distributed for profit or commercial
advantage.

ჟურნალში წარმოდგენილი სამეცნიერო აზრები და შეხედულებები ეკუთვნით ავ-
ტორებს. საქართველოს უნივერსიტეტის გამომცემლობა პასუხს არ აგებს სტატიების
სამეცნიერო შინაარსზე.

No responsibility for the views expressed by authors in the „Archaeology” scientific
journal of the University of Georgia is assumed by the editors or the publisher.

„არქეოლოგია“ საქართველოს
უნივერსიტეტის სამეცნიერო ჟურნალი,
საქართველოს უნივერსიტეტი.
საქართველო, თბილისი. 0175
კოსტავას 77, კორპუსი IV
ტელ: (+995 99) 319915

„Archaeology” Scientific journal
of the University of Georgia,
The University of Georgia.
Georgia. Tbilisi. 0175
M. Kostava Street 77, Building IV
Tel: (+995 99) 319915

Email: ug@ug.edu.ge

ყველა საავტორო უფლება დაცულია © 2018
Copyright © 2018
ISSN 2449-2922

საქართველოს უნივერსიტეტის სამეცნიერო ჟურნალი “არქეოლოგია”
“Archaeology” the scientific journal of the University of Georgia

სამეცნიერო რედაქტორი დავით ბერიკაშვილი
Scientific Editor David Berikashvili

ტექნიკური რედაქტორი ნინო სუარიძე
Managing Editor Nino Suaridze

ყდის დიზაინერი ჯულიეტა ანდგულაძე
Designer Julieta Andguladze

რედაქტორი მარინა ჟღენტი
Editor Marina Zhgenti

სარედაქციო საბჭო
Editorial Board

გურამ ლორთქიფანიძე ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Guram Lordkipanidze Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

დავით ლომიტაშვილი საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის
David Lomitashvili ეროვნული სააგენტო
National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia

გურამ გრიგოლია ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Guram Grigolia Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

დარეჯან კაჭარავა საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
Daredjan Kacharava Georgian National Museum

იულონ გაგოშიძე საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
Julon Gagoshidze Georgian National Museum

ვახტანგ ლიჩელი ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Vakhtang Licheli Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

მინდია ჯალაბაძე საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
Mindia Jalabadze Georgian National Museum

ნიკოლოზ მურღულია საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
Nikoloz Murgulia Georgian National Museum

<i>ლევან ჭაბაშვილი</i> <i>Levan Tchabashvili</i>	
ბრინჯაოს ხანის მრავალფენიანი ნამოსახლარების გათხრების მეთოდები.....8	
Methods of excavation of multi-layered settlements of the Bronze Age.....14	
<i>დავით ბერიკაშვილი</i> <i>David Berikashvili</i>	
არქეოლოგიური გათხრები სამშვილდეში 2017 წელს15	
Archaeological excavations in Samshvilde in 2017.....40	
<i>ნიკოლოზ მურგულია</i> <i>Nikoloz Murgulia</i>	
ნოქალაქევის ტოპოგრაფია ძვ.წ. I ათასწლეულში.....43	
Topography of Nokalakevi in the 1st Millennium BC.....58	
<i>გიორგი ლაღიაშვილი</i> <i>Giorgi Lagiashvili</i>	
ზოგიერთი დაკვირვება იორ-ალაზნის ორმდინარეთის ტოპონიმის წარმოშობაზე.....59	
Some observations on the origin of the Iori-Alazani river basin Toponymics67	
<i>გვანცა ვაჩაძე</i> <i>Gvanca Vachadze</i>	
კოლხურ სამაროვნებში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ქალი მხედრების იკონოგრაფიის შესახებ.....68	
For the iconography of women riders seating side saddled on a horse found in Colchian collective graves.....74	
<i>შოთა თვალაძე</i> <i>Shota Tvaladze</i>	
სამშვილდე-ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“ - ს მიხედვით.....75	
Samshvilde-“the life of Georgian kings and forefathers and their family” by Leonti Mroveli.....85	
<i>გურამ გრიგოლია</i> <i>Guram Grigolia</i>	<i>დავით ბერიკაშვილი</i> <i>David Berikashvili</i>
ნეოლითური ქვის ინდუსტრია სამშვილდედან.....87	
Neolithic stone industry from Samshvilde105	
<i>გვანცა ვაჩაძე</i> <i>Gvanca Vachadze</i>	
ძვ. წ. VIII – VII სს კოლხეთში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ხარისგამოსახულებიანი ფიგურები109	
Bronze statuettes of bulls found in Colchis in VIII-VII CC. BC.....114	
„მომავლის არქეოლოგია“ - საქართველოს უნივერსიტეტის ხელოვნებისა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სკოლის პროექტი.....116	
<i>ლევან კვახაძე</i>	
ინტერვიუ გურამ გრიგოლიასთან.....124	

არქეოლოგიური გათხრები სამშვილდეში 2017 წელს

ბერიკაშვილი დავითი,
სამშვილდის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელი,
საქართველოს უნივერსიტეტი

შესავალი

2017 წელს საქართველოს უნივერსიტეტის სამშვილდის არქეოლოგიური ექსპედიცია საველე სამუშაოებს ორ უბანზე - სამშვილდის ციტადელსა და სიონის ტაძრის სიახლოვეს აწარმოებდა [ბერიკაშვილი; გრიგოლია..2017]. არქეოლოგიური გათხრების პარალელურად მიმდინარეობდა პალინოლოგიური [ყვავაძე. 2017], არქეობოტანიკური [მიულერ-ბიენიკი. 2017] და ანთროპოლოგიური კვლევებიც [კუპალი 2017],

რაც ძეგლის კომპლექსური შესწავლისათვის პრინციპულად აუცილებელია. სამუშაოები შეთანხმებული იყო საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის ეროვნულ სააგენტოსთან და განხორციელდა არქეოლოგიური სამუშაოების სანებართვო მოწმობა № 6/09/12/155-ის საფუძველზე.

საველე სამუშაოების დაწყებამდე ზუსტად განისაზღვრა ის მონაკვეთები, რომელთა გათხრებიც გეგმით გათვალისწინებულ ვადებში უნდა განხორციელებულიყო; კერძოდ, №60, №67,

სურ. 1 Pic.

№68 და №69 თხრილები ციტადელში (სურ.1) და სიონის უბნის N8 და O17 თხრილები (სურ.2). მათ შორის, №60,

რიშს და ასევე, გადაეგზავნა კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულ სააგენტოს.

სურ. 2 Pic.

№68 და №69 თხრილების კვლევა 2015 წელს დაიწყო, მიმდინარე წელს კი მხოლოდ ერთი ახალი - №67 თხრილი იქნა გახსნილი.

არქეოლოგიური და ინტერდისციპლინარული კვლევების პარალელურად სამშვილდის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ განაგრძო 2013 წელს დაწყებული დაზვერვები სამშვილდის კონცხის მიმდებარე ტერიტორიაზე, კერძოდ, სამხრეთით, ხრამის ხეობაში, სადაც სხვადასხვა ხასიათის ძეგლები, მათ შორის დღემდე შეუსწავლელი სამონასტრო კომპლექსი დააფიქსირა. დაზვერვების შედეგები დაფოტომასალათან დაერთო სამშვილდის არქეოლოგიური ექსპედიციის სამეცნიერო ანგა-

არქეოლოგიური გათხრები სამშვილდის ციტადელში

**თხრილი №69 (N41°30.386' E 044°30.126'.
El.800.)**

საკონსერვაციო-დამცავი ფენის აღების შემდეგ თხრილში დაღრმავება დაიწყო იმ კვადრატებში, სადაც ამის საშუალებას 2015 წელს გამოვლენილი ქვის ფენილი იძლეოდა. აღნიშნული ფენილი მე-18 ს-ის 40-იან წლებს განეკუთვნება და უშუალოდ არის მოწყობილი განვითარებული შუა საუკუნეების მასალის შემცველ ფენაზე [ბერიკაშვილი; გაბუნია; 2015]. თხრილში დაღრმავების პარალელურად მოჭიქუ-

ლი, წერნაქით მოხატულ-შეღებილი და სადა კერამიკის რაოდენობა მატულობდა, ობსიდიანის ნამტვრებები და ანატკეცები კი, რაც მიწის ზედაპირის სიახლოვეს დიდი რაოდენობით გვხვდებოდა - კლებულობდა. დიდი რაოდენობით მომდინარეობდა ფენიდან ოსტეოლოგიური მასალაც, რაც ე.წ. „ნასუფრალი ძვლებითაა“ წარმოდგენილი. ნულოვანი ნიშნულიდან 3.0 მ

რომელიც კიდევ უფრო აღმოსავლეთით მდებარე სათავსოში (?) გადიოდა (სურ. 3).

პარალელურად, თხრილის ცენტრალურ ნაწილში მიმდინარე გათხრებმა ნ/წ-დან 4.87 მ სიღრმეზე დააფიქსირა კრამიტყრილი (კონტექსტი №29), ხოლო მის ქვეშ კი ნაწილობრივ დანგრეული სათავსოს კირით მოლესილი იატაკის ფრაგმენტი. აღსანიშნავია, რომ სათავ-

სურ. 3 Pic.

სიღრმეზე, თხრილის D5 კვადრატში გამოვლინდა ნაყარი, რომელიც მთლიანად ავსებდა კარის ღიობს (საველე დოკუმენტაციით კონტექსტი №27)*. გათხრების შედეგად დადგინდა, რომ №69 თხრილში გამოვლენი ღიობი,

* გათხრების საველე დოკუმენტაცია ინახება კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს არქივში და საქართველოს უნივერსიტეტის არქეოლოგიის, ანთროპოლოგიისა და ხელოვნების დეპარტამენტში.

სოს იატაკის პრეპარაციის დროს, მოლესილობის ქვეშ, სამხრეთიდან ჩრდილოეთით მიმართული კერამიკული მილებით მოწყობილი ჰიდროლოგიური სისტემის ნაწილი გამოვლინდა (სურ.4) (კონტექსტი №32). აღნიშნული წყალგავანილობის დაკავშირება სათავსოსთან არ ხერხდება, უფრო სავარაუდოა, რომ ეს სისტემა ციტადელის სამხრეთ ნაწილში მდებარე სასახლესთან იყოს დაკავ-

შირეხული და მისი წყალმომარაგების სისტემის ნაწილს წარმოადგენდეს. სათავსოსა და წყალმომარაგების სისტემის დოკუმენტაციის შედგენისა და ფიქსაციის შემდეგ თხრილში დაღრმავება აღარ გაგრძელებულა და ძირითადი სამუშაოები გამოვლენილი არქეოლოგიური მასალის კონსერვაციით შემოიფარგლა.

სახით გვხვდება, მზა იარაღი ერთეულია, უპირატესად - საჭრისები ან საფხეკები. ლითონის ნივთები რკინის ლურსმნებით წარმოსდგება, რომლებიც, როგორც სხვა დანარჩენი არტეფაქტები საქართველოს უნივერსიტეტის არქეოლოგიურ მუზეუმშია გადატანილი. უნდა აღინიშნოს, რომ 2017 წელს ციტადელის №69 თხრილში მო-

სურ. 4 Pic.

2017 წლის არქეოლოგიური მონაპოვარი ციტადელის №69 თხრილიდან 232 ერთეული ნივთით წარმოსდგება. აქ უმეტესობას კერამიკული ნაწარმი წარმოადგენს, რომელთა 60 % მოუჭიქავი, 40 % კი მოჭიქული თიხის ნამტვრევებია. მინის არტეფაქტები წარმოდგენილია სადა და გრეხილი სამაჯურის ფრაგმენტებით, თხელკეციანი სასმისებისა და მინის მძივის ნატეხებით. ობსიდიანი ძირითადად ანამტვრევების

პოვებული მასალა თითქმის ანალოგიურია გასულ წელს ამავე თხრილში აღმოჩენილი მასალისა და მისი ქრონოლოგიური დიაპაზონი მთლიანად მე-10-13 საუკუნეებით განისაზღვრება. უფრო ადრეული პერიოდის არტეფაქტები აქ არ აღმოჩენილა.

თხრილი №68 (N 41°30.386' E 044° 30.129'. El.800.)

სურ. 5 Pic.

№68 თხრილში, რომელიც №69 თხრილის დასავლეთით მდებარეობს მიწის ზედაპირიდან 2.20 მ სიღრმეზე დაფიქსირდა სამეურნეო ორმოები (კონტექსტი №15) (სურ. 5) რომლებიც განვითარებული შუა საუკუნეების კერამიკასთან ერთად ნაპრიალევი შავი ზედაპირის მქონე კერამიკასაც შეიცავდა. მსგავსი შავპრიალა კერამიკა დამახასიათებელია აღმოსავლეთ საქართველოს შუა და გვიანი ბრინჯაოს ხანის პერიოდის კულტურებისათვის და კარგად თარიღდება ძვ.წ. II-I ათასწლეულებით [ფიცხელაური, 2005]. სამშვილდის ციტადელის №68 თხრილში ამ ტიპის კერამიკის აღმოჩენა ძალზე მნიშვნელოვანია და ადასტურებს იმას, რომ სამშვილდის კონცხზე ციტადელის აგებამდე უფრო ადრეული პერიოდის დასახლება (შესაძლოა სამაროვანიც) უნდა არსებულიყო. თუმცა, იმის გამო, რომ ჩვენს მიერ მოპოვებული შავპრიალა კერამიკა სამეურნეო ორმოებიდან მომდინარეობს და არა უძრავი ფენებიდან, ზუსტ სტრატოგრაფიულ სურათზე საუბარი ჯერჯერობით ჭირს. თუმცა, მაინც ცხადია, რომ ადრეული მასალის შემცველი შრეები შუა საუკუნეების მძლავრი ფენებითაა გადაფარული, საიდანაც მომდინარე მასალა 2015 და 2016 წლებში გამოვლენილი მასალის იდენტურია და წარმოსდგება როგორც მოჭიქული, ისე სადა კერამიკით, მინის სამაჯურებისა და სარკმლის მინის ფრაგმენტებით. ასევე, რკინის ძლიერ კოროზირებული ლურსმნებითა და შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი სხვადასხვა ნივთებით.

დღევანდელი მონაცემებით, ციტადელის ამ მონაკვეთში გათხრების გარძელება ძალზე პერსპექტიულად გვესახება; როგორც ჩანს, გარკვეულ ეტაპზე, ნაქალაქარის ამ მონაკვეთში სხვადასხვა პერიოდის არქეოლოგიური ფე-

ნები არსებულა, რომლებიც შუა საუკუნეების აქტიური სამშენებლო სამუშაოების დროს დარღვეულა და ქვედა ჰორიზონტების მასალები მოგვიანო პერიოდის კონტექსტებში მოხვედრილა.

თხრილი №67 (N 41°30.386' E 044° 30.131'. El.800.)

№67 თხრილი „სამეფო აბანოს“ სამხრეთით მდებარეობს და ესაზღვრება №68 თხრილს, რომელშიც 2015 წელს სამხრეთიდან ჩრდილოეთით მიმართული ქვითკირის კედელი გამოვლინდა. ამავე წელს, კედლის დასავლეთით აღმოჩნდა მოზრდილი ზომის ქვევრი, კირით მოლესილი იატაკის ფრაგმენტი და მოდიფიცირებული ბაზალტის „ბაზები“ [ბერიკაშვილი; გრიგოლია..2015]. გათხრებმა დაადგინა, რომ აღნიშნული კედელი მიეკუთვნება ციტადელში მდებარე საშუალო ზომის სათავსოს, რომლის ინტერიერში კიდევ ორი ქვევრი ყოფილა განთავსებული. კვლევის ამ ეტაპზე მიგვაჩნია, რომ ეს სათავსო გვიანდელ შუასაუკუნეებში, უფრო ადრეულ კედლებზე დაშენების შედეგად გამართული მცირე ზომის მარანი უნდა იყოს (სურ. 6). იმის გამო, რომ მისი კვლევა ჯერჯერობით დასრულებული არ არის, აბსოლუტურ თარიღზე ლაპარაკი ნაადრევად მიგვაჩნია. თუმცა, სტრატოგრაფიული მონაცემების გათვალისწინებითა და არქეოლოგიური მასალის მიხედვით იგი წინასწარ, შესაძლოა მე-16-17 საუკუნეებით დათარიღდეს.

სურ. 6 Pic.

თხრილი №60 (N 41°30.386' E 044° 30.127'. El.800.)

№60 თხრილის კვლევები 2015 წელს დაიწყო, როდესაც კორდოვანი ფენის ქვეშ მოზრდილი კედლები და ნანგრევები გამოვლინდა. გათხრებმა დაადგინა, რომ აქ მდებარე სათავსო უფრო ადრეული პერიოდის კედლებზე ყოფილა დაფუძნებული. ასევე გაირკვა ისეც, რომ ეს სათავსო გადახურული ყოფილა ბრტყელი და ღარისებული კრამიტით, რომელიც ნგრევის შედეგად იატაკზე დაცემულა და ქვეშ მოუქცევია განვითარებული შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი მასალები, მათ შორის მთლიანი, მოზრდილი ზომის მრავალფერად მოჭიქული ჯამიც (სურ. 7). მსგავსი ჯამები კარგად არის

ცნობილი განვითარებული შუა საუკუნეების სხვადასხვა ძეგლებიდან და მათი თარიღი მე-12-13 სს-ით განისაზღვრება. ამ და აქვე აღმოჩენილი სხვა მასალების საფუძველზე, №60 თხრილში გამოვლენილი დანგრეული სათავსო სწორედ, განვითარებული შუა საუკუნეებით თარიღდება.

უაღრესად საინტერესო იყო აქვე, იატაკის დონეზე სხვადასხვა ჯიშის ქვისა და მინერალისაგან შემდგარი „განძის“ აღმოჩენა. „განძში“ შემავალი ქვის ხელსაფქვავის აღმოჩენა კი გვამღევს საშუალებას ვიფიქროთ, რომ ეს მინერალები და ფერადი, კრისტალური სტრუქტურის მქონე ქვები შესაძლოა, სამეთუნეო საქმიანობაში, კერძოდ კი ჭიქურის ან ფერადი საღებავების დასამზადებლად გამოიყენებოდა (სურ. 8).

მიუხედავად ინტენსიური სამუშაო-
ბისა აღნიშნული სათავოს ბოლომდე
პრეპარაცია ვერ მოხერხდა, მისი ინტე-
რიერის გარკვეული ნაწილი კვლავ კრა-

მიტყრილითა და ნანგრევით არის და-
ფარული. გათხრების დასრულება, ზუს-
ტი პარამეტრებისა და ფუნქციის განსაზ-
ღვრა მომავალი კვლევა-ძიების საქმეს
წარმოადგენს.

სურ. 7 Pic.

სურ. 8 Pic.

ციტადელში ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების შეჯამება

კვლევის ამ ეტაპზე სამშვილდის ცი-
ტადელში მე-60, 67-ე, 68-ე და 69-ე
თხრილების არქეოლოგიური კვლევე-
ბის შედეგად შესაძლებელია შემდეგი
დასკვნების გაკეთება.

- ოთხივე თხრილში, კორდოვანი ფე-
ნის ქვეშ 20-30 სმ სიღრმეზე მდებარე-
ობს გვიანდელი შუა საუკუნეების კულ-
ტურული ფენა, რომელიც ამავე პერი-
ოდის შენობა-ნაგებობათა ნაშთებს შეი-
ცავს. იგი წარმოდგენილია ფლეთილი
ქვით მოწყობილი „ქვაფენილითა“ და
სხვადასხვა სიმძლავრის კედლებით. ამ-
ავე პერიოდს უნდა განეკუთვნებოდეს
№67 და №68 თხრილებში გამოვლენი-
ლი მარანიც.

- გვიანდელი შუა საუკუნეების ფე-
ნასა და ნანგრევს ოთხივე თხრილში
განვითარებული შუა საუკუნეების
მძლავრი ფენა ენაცვლება, რაც თავის
მხრივ სამ სამშენებლო ჰორიზონტსა
(სათავსოების მოლესილი იატაკის დო-
ნეები) და დონეს შეიცავს. ეს ფენა მიწის
ზედაპირიდან 80-90 სმ სიღრმეზე იწ-
ყება და დღევანდელი მონაცემებით,
ყველაზე ღრმა ნიშნულამდე - 2.40
მ-მდე ვრცელდება. 68-ე თხრილში
იგი მძლავრი კულტურული ფენით,
69-ე თხრილში ქვითკირის მძლავრი
კედლითა და სათავსოთი წარმოსდგება,
რომლის ქვეშაც წყალგაყვანილობის
სისტემაა მოწყობილი (სურ. 9).

- 68-ე თხრილში გამოვლენილი
მომრგვალებულ-მოდოფიცირებული
ბაზალტის ლოდები და მათ დონეზე

სურ. 9 Pic.

სურ. 4.

სურ. 5.

დაფიქსირებული მძლავრი კირის მოლესილობა, განვითარებულ შუა საუკუნეებში სამშვილდის ციტადელში დიდი ზომის ნაგებობის არსებობაზე უნდა მიუთითებდეს. სტრატиграფიულად, სწორედ ამ დონის ქვეშაა მოქცეული სამეურნეო ორმოები, საიდანაც ბრინჯაოს ხანის კერამიკის შავპრიალა ნატეხები მომდინარეობს.

- სამეურნეო ორმოებიან მომინარე შავპრიალა კერამიკა, რომელზეც წერტილოვანი ორნამენტით გამოყვანილი სამკუთხედები და გეომეტრიული ფიგურებია გამოყვანილი სამშვილდის კონცხის ტერიტორიაზე შუა საუკუნეებზე ადრეული კულტურის ფენების არსებობაზე მიუთითებდეს (სურ. 10). შავპრიალა კერამიკაში გამოირჩევა რამდენიმე ნატეხი, რომლებიც თითქმის იდენტურია თრიალეთსა და ზურტაკე-

ტის ყორღანებში აღმოჩენილი შუა ბრინჯაოს ხანის კერამიკისა და მათი თარიღი ძვ.წ. II ათასწლეულის პირველი ნახევრითაა განსაზღვრული [ჯაფარიძე 1991. ტაბ. XXXVI; XXXVIII. სურ.2].

- განვითარებული შუა საუკუნეების მასალაში წამყვანი კერამიკაა, სადაც განირჩევა როგორც სამშენებლო კერამიკული ნაწარმი (კრამიტი, აგური, წყალსადენი მილები), ისე საყოფაცხოვრებლო ჭურჭელი. ეს უკანასკნელი მოჭიქული და სადა ფრაგმენტებითაა წარმოდგენილი, რომელთა შორის დამატარიღებელი მნიშვნელობა აქვს მრავალფრად მოჭიქულ კერამიკასა და თხელკედლიან ჩალისფერ სასმისებს (სურ. 11).

- უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ გათხრების მთელ ფართობზე, დაღრმავებასთან ერთად ობსიდიანის ანამტვ-

სურ. 10 Pic.

სურ. 11 Pic.

რეგებისა და ანატკეცების რაოდენობა კლებულობს და 2.30-2.50 მ სიღრმეზე თითქმის აღარ გვხვდება. ეს მაშინ როდესაც კორდოვანი ფენის ქვეშ, მიწის ზედაპირის სიახლოვეს მათი რაოდენობრივი მაჩვენებელი თითქმის უტოლდებოდა განვითარებული შუა საუკუნეების კერამიკის რაოდენობრივ მაჩვენებელს. ობსიდიანის ანამტკრევ-ანატკეცების რაოდენობის ასეთი კლება დაღრმავებასთან ერთად შემდგომ დაკვირვებასა და ანალიზს მოითხოვს.

არქეოლოგიური გათხრები სიონის უბანზე

სიონის უბანზე არქეოლოგიური გათხრები N8, N9, O8 და O17 თხრილებს მოიცავდა (სურ. 12). ეს თხრილები სიონის საკათედრო ტაძრის ჩრდი-

ლოეთითა და ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობენ და ციტადელის თხრილებთან შედარებით უფრო ადრეულ მასალებს შეიცავენ.

თხრილი N8 (N 41.507.08° E 044.505.38° E1.785)

სიონის უბანზე მდებარე თხრილი N8-ის კვლევა ექსპედიციამ 2016 წელს დაიწყო და შემდეგი სტრატეგრაფიული სურათი დაადგინა: კორდოვანი ფენის ქვეშ მდებარეობს განვითარებული შუა საუკუნეების მასალის შემცველი 40-60 სმ სიმძლავრის კულტურული ფენა, რომელიც ფარავს ბაზალტოვან დედაქანზე მოწყობილ ე.წ. „კირის მოედანს“, რაც კირითა და თიხატკეპნილით მომზადებულ დონეს წარმოადგენს. ეს დონე უკავშირდება სამშვილდის საკათედ-

რო ტაძარს და ჩვენი აზრით, მისი ფუნქციონირების პერიოდს შეესაბამება. განვითარებული შუა საუკუნეების პერიოდის კულტურულ ფენაში ჩაშვებულია გვიანდელი შუა საუკუნეების სამარხები და ასევე, სამეურნეო ორმოები, რომლებშიც სხვადასხვა სახისა და პერიოდის არქეოლოგიური მასალა ფიქსირდება. 2017 წელს არქეოლოგიური კვლევების ერთ-ერთ მიზანს, სწორედ, აღნიშნული სამეურნეო ორმოების შესწავლა წარმოადგენდა.

N8 თხრილის E3 და E5 კვადრატებში გამოვლენილ ორმოებში (სურ. 13), 2016 წლის გათხრებმა დარკძალულ ადამიანთა ნაშთები დაადასტურა, ხოლო 2017 წელს კი, ამავე ორმოებში დაღრმავება კლდოვან დედაქანამდე მოხერხდა. შედეგად გამოვლინდა არქეოლოგიური მასალა, რომელიც შეესაბამება

სამშვილდის ისტორიის როგორც შუა საუკუნეების პერიოდს, ასევე ბრინჯაოს კულტურის სხვადასხვა ეტაპებსა და ნეოლითის ფინალურ ფაზას.

უმველესი პერიოდის მასალა ობსიდიანის, კაჟისა და არდელიტის ნამზადი იარაღებით - საფხეკებით, საჭრისებით, სახოკებით, ნამგლის დაკბილული ჩასართებითა და ისრისპირებით წარმოსდგება. მათი თარიღი, როგორც უკვე აღინიშნა, ნეოლითის ფინალური სტადიათაა განსაზღვრული (იხილეთ ქვემოთ: გრიგოლია; ბერიკაშვილი. „ნეოლითური ქვის ინდუსტრია სამშვილდედან“).

ამავე თხრილიდან მომდინარე ბრინჯაოს ხანის შუა და გვიანი ეტაპის მასალები, ძირითადად, კერამიკითაა წარმოდგენილი და ხასიათდება შავპრიალა ზედაპირით, მონაცრისფრო სარჩულითა და წერტილოვანი ორნამენტით

სურ. 12 Pic.

გამოყვანილი გეომეტრიული ფიგურებით. ჭარბობს სამკუთხედები, ტეხილი ხაზები, წერტილებით შევსებული სივრცეები. ასევე, ხშირია წნევით გამოყვანილი ნაპრიალფეხაზები, რომლებიც ჭურჭლებს მთელს სიგრძეზე დაუყვება. 2015-2016 წლებთან შედარებით 2017 წელს ამ ტიპის მასალა გაცილებით დიდი რაოდენობითა და მრავალფეროვნებით ხასიათდება. აშკარაა, რომ სამშვილდის კონცხზე, შუა საუკუნეების ქალაქის გაჩენამდე ბრინჯაოს ხანის მძლავრი დასახლება და შესაძლოა სამაროვანიც არსებობდა.

N8 თხრილში 2017 წელს აღმოჩენილი შუა საუკუნეების მასალები ასევე ძალზედ მრავალფეროვანია და ფაქტიურად იდენტურია გასულ წლებში აქ და ზოგადად, ნაქალაქარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ამავე პერიოდის

მასალებისა. მათი თარიღი ზოგადად, მე-10-13 სს-ით განისაზღვრება (სურ. 14). უფრო გვიანდელი მასალები სიონის უბანზე, ტაძრის მიმდებარედ შესწავლილ თხრილებში არ აღმოჩენილა.

ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მონაპოვრად N8 თხრილში აღმოჩენილი, სავარაუდოდ, მე-5-6 საუკუნეების სასანური პერიოდის ბიტუმის ბულა წარმოადგენს, რომლის მოხვედრასაც სამშვილდეში, აღნიშნული პერიოდის ქვემო ქართლსა და ირანს შორის მჭიდრო ურთიერთობებით ვხსნით. სამშვილდის ბულას ანალოგები საქართველოში არ გააჩნია. მისი მსგავსი პარალელები, დაცულია ირანის ეროვნულ მუზეუმში, თუმცა, იქაც იშვიათობას წარმოადგენს. ნივთი ამჟამად შესწავლის პროცესშია და უახლოეს ხანებში მას ცალკე სტატია მიეძღვნება (სურ. 15).

სურ. 13 Pic.

სურ. 14 Pic.

სურ. 15 Pic.

**თხრილი O8 (N 41.507.08° E 044.506.38°
El.785)**

O8 თხრილის შესწავლა განპირობებული იყო იმით, რომ მის ჩრდილოეთით, 2016 წელს სამეურნეო ორმოებში სამარხები და რეტუმირებულ-დაკბილული ქვის იარაღები იქნა აღმოჩენილი. გათხრების შედეგად თხრილის შესწავლილ ფართობზე სხვადასხვა სიღრმისა და მოცულობის კიდევ 6 სამეურნეო ორმო გამოვლინდა, რომელთა ძირი ბაზალტოვან დედაქანამდე იყო დასული. დაკვირვების შედეგად ცხადი გახდა, რომ აღნიშნული ორმოების სიღრმე და მოცულობა განსაზღვრული იყო ბაზალტოვანი რელიეფით, კეროდ, თუ ამის საშუალებას დედაქანი იძლეოდა ორმოს სიღრმე 2 მეტრსაც კი

აღწევდა, ხოლო თუ დედაქანში ორმოს დაღრმავება ვერ ხერხდებოდა მისი სიღრმე 0.5 მ-საც კი არ აღემატებოდა. ყველა ორმოდან მომდინარე მასალა თითქმის იდენტურია და წარმოდგენილია ე.წ. „ნასუფრალი ძვლებით“, სადაც ჭარბობს მსხვილფეხა საქონლის ძვლები და ასევე, სხვადასხვა პერიოდის არქეოლოგიური მასალა. მათ შორის კარგად ნაპრიალევი შავზედაპირიანი კერამიკა, რომელთაც ახასიათებს წერტილოვანი ორნამენტით შევსებული სარტყლები და წნევით გამოყვანილი ნაპრიალევი ზოლები. ამავე სამეურნეო ორმოებიდან დიდი რაოდენობით მომდინარეობს ობსიდიანის სხვადასხვა ზომის ანატკეც-ანამტკრევეები და ნამზადი იარაღი, რომელიც მსგავსია გასულ წლებში ამავე უბანზე აღმოჩენილი ამ ტიპის მასალებისა.

სურ. 16 Pic.

აღსანიშნავია, რომ O8 თხრილის C5 კვადრატში გამოვლინდა სამარხი (სამარხი №1) რომელიც როგორც ჩანს მცირეწლოვანი ბავშვის სამარხს წარმოადგენს. აღნიშნული სამარხის ბოლომდე შესწავლა ვერ მოხერხდა, ვინაიდან მისი ჩონჩხის ძირითადი ნაწილი მიწის გასათხრელ მონაკვეთში ვრცელდება.

სამარხი №1 - ის დასავლეთით, თხრილის B3 კვადრატში, კიდევ ერთი №2 სამარხი აღმოჩნდა, რომელშიც თითქმის მთლიანად დაცული მიცვალებულის ჩონჩხი იქნა პრეპარირებული. მიცვალებული დაკრძალული ყოფილა ზურგზე, გამოტილ პოზაში, თავით დასავლეთით, უინვენტაროდ (სურ. 16).

სტრატეგრაფიული თვალსაზრისით ორივე სამარხი ჩაშვებულია განვითარებული შუა საუკუნეების არქეოლოგიური მასალის შემცველ ფენაში. კვლე-

ვის ამ ეტაპზე რთულია მათი გამართვის ზუსტი პერიოდის განსაზღვრა, თუმცა, წინასწარ, მათი დაკავშირება 2016 წელს სიონის უბანზე გამოვლენილ შუა საუკუნეების სამაროვანთან დასაშვებად მიგვაჩნია.

თხრილი O17 (N 41.507.08° E 044.604.38° El.785)

O17 თხრილის კვლევის დროს შუა საუკუნეების კიდევ რამდენიმე სამარხი იქნა გამოვლენილი. მათ შორის მნიშვნელოვანია რიგით №7 სამარხი, რომელიც 12-15 წლის ინდივიდს განეკუთვნება და რომლის ძვლოვანი ნაშთებიც კარგად არის შემონახული (სურ. 17). O8 თხრილის სამარხი №1-ის მსგავსად, №7 სამარხიც მიწის გასათხრელ მონაკვეთში ვრცელდება და მისი კვლევის დას-

სურ. 17 Pic.

რულებაც მომავალ წელს არის დაგეგმილი.

საერთო ჯამში, O17 თხრილის ფართობზე 7 სამარხის აღმოჩენა იმაზე მითითებს, რომ სამაროვანის კვლევას სიონის უბანზე სწორედ ამ მიმართულებით აქვს პერსპექტივა.

თრხილიდან მომდინარე არქეოლოგიური მასალა მთლიანად შეესაბამება საერთო კოტექსტს. ზედა ჰორიზონტში წამყვანი განვითარებული შუა საუკუნეების კერამიკა, მინა, ლითონისა და ქვის ნივთებია, მაშინ როდესაც ქვედა დონეზე, ბაზალტოვან დედაქანთან სიახლოვესა და უშუალოდ, მის ნაპრალებში შავპრიალა კერამიკა და ობსიდიანის ანამტვრევ-ანატკეცები და მზა იარაღი ჭარბობს.

მომავალ წელს იგეგმება O17 თხრილის სიახლოვეს სადაზვერვო შურფების გაჭრა, რაც ნაქალაქარის ამ უბნის შესახებ წარმოდგენას კიდევ უფრო სრულყოფილს გახდის.

სიონის უბანზე ჩატარებული გათხრითი სამუშაოების შეჯამება

• N8, O8 და O17 თხრილების კვლევამ კიდევ უფრო გაამყარა მოსაზრება სამშვილდის სიონის ტაძრის ჩრდილოეთით ტაძრის ფუნქციონირების პერიოდში საგანგებო, კირითა და თიხით მომზადებული „მოედნის“ არსებობის შესახებ. კვლავაც მიგვაჩნია, რომ აღნიშნული „მოედანი“ ერთი მხრივ ბაზალტოვანი დედაქანის უსწორმასწორო ზედაპირს ათანაბრებდა, მეორე მხრივ კი აწესრიგებდა ტაძრის მიმდებარე ტერიტორიას.

• სიონის საკათედრო ტაძრის ჩრდილოეთით ინტენსიური ცხოვრების კვალი დასტურდება. ეს ასახულია აქ გამოვლენილ სამეურნეო ორმოებში და მძლავრ კულტურულ ფენაში. სამეურ-

ნეო ორმოებიდან და კულტურული ფენიდან მომდინარე მასალა გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ ნაქალაქარის ამ უბანზე სამი განსხვავებული ისტორიული პერიოდის - ქვის ხანის, ბრინჯაოს ეპოქისა და შუა საუკუნეების სხვადასხვა ფაზის უძრავი ფენების აღმოჩენაა მოსალოდნელი.

• სიონის უბანზე, ტაძრის ჩრდილოეთითა და ჩრდილო-აღმოსავლეთით შესწავლილი თხრილებიდან მომდინარე სამარხები სტრატოგრაფიულად გვიანდელ შუა საუკუნეებს განეკუთვნება და შესაძლებელია, სამშვილდეში ერთ-ერთი შემოსევის დროს (ჯაჰან-შაჰის შემოსევა 1440 წ.) დახოცილი სამშვილდელი მოქალაქეების სამარხებს წარმოადგენდეს. კვლევის ამ ეტაპზე შეიძლება ითქვას, რომ გვიანდელი შუა საუკუნეების სამშვილდის სამაროვანი სიონის საკათედრო ტაძრის ჩრდილოეთითა და ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორიას მოიცავს და კვლევები სწორედ ამ მიმართულებით უნდა გაგრძელდეს, რათა დადგინდეს სამაროვანის გავრცელების საზღვრები და ამავე დროს, გამოვლინდეს მის ქვეშ განლაგებული კიდევ უფრო ადრეული პერიოდის ისტორიული ობიექტები.

ხრამის ხეობის არქეოლოგიური დაზვერვის შედეგები

სტაციონარული არქეოლოგიური გათხრების პარალელურად სამშვილდის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ დაზვერვები განახორციელა ხრამის ხეობაშიც რის შედეგადაც ლოკალიზებულ იქნა სხვადასხვა პერიოდისა და ხასიათის ძეგლები (სურ. 18).

არქეოლოგიური დაზვერვითი ტური დაიწყო სამშვილდის ისტორიული ნაქალაქარის შესასვლელიდან, იმ ადგილზე, სადაც გზა ორად იყოფა: ერთი

მიემართება უშუალოდ სამშვილდის სიონისკენ - აღმოსავლეთით, ხოლო მეორე პირღებულის მონასტრისკენ - დასავლეთით. გზაგასაყარიდან პირღებულის მონასტრის გადასახვევამდე მიმავალი გზა 7-8 კმ-ია, უმეტესად კლდიანი და რთული რელიეფის. პირღებულის მონასტრიდან კი იწყება მკვეთრი დაღმართი რომელიც ჩადის ხრამის ხეობაში, მდ. ხრამისა და მდ. კორხრამი შესართავთან. სწორედ აქ მდებარეობს ისტორიული ხიდის ნაშთი, რომელიც წარსულში ერთმანეთს აკავშირებდა სამშვილდესა და ფარავნახალქალაქს და რომელიც ცნობილი „აბრეშუმის გზის“ ჩრდილოეთ განშ-

შვილდის შიდა ციხეს. კონსტრუქციული თვალსაზრისით კი მდინარის ორსავე ნაპირზე განლაგებულ ბურჯებზე გადადებული თალი უნდა ყოფილიყო, ადვილი მოსალოდნელია წყალში საყრდენების გარეშე. ბურჯებს შორის მანძილი 20-25 მ-ია, სიგანე კი 3 მ. აღნიშნული ხიდი 1968 წელს მოინახულა აკადემიკოსმა ლ. ჭილაშვილმა და ცნობები მის შესახებ გამოაქვეყნა მონოგრაფიაში - „ქალაქები ფეოდალურ საქართველოში“. ჩვენ მიერ მოხდა ნახიდურის ზუსტი გეოგრაფიული კოორდინატების (GPS) განსაზღვრა, შემორჩენილი ბურჯების ფოტოგადაღება და მიმდებარე ტერიტორიის დათვალიე-

სურ. 18 Pic.

ტოების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გადასასვლელს წარმოადგენდა. ისტორიული ხიდი დღეს დაზარალებულია და მხოლოდ ნახიდურის სახით არის შემორჩენილი. შენების ტექნიკით და ქვების წყობით იგი ძლიერ უახლოვდება სამ-

რება. დადგინდა, რომ ამ ხიდიდან მდ. ხრამის მარცხენა ნაპირის გასწვრივ იწყება ბილიკი, რომელიც სამშვილდის კონცხის წვერისკენ მიემართება.

აღნიშნული პუნქტიდან მარშრუტი განვაგრძეთ მდ. ხრამის მარცხენა ნა-

პირზე, აღმოსავლეთის მიმართულებით, სადაც 2.5 კმ მოშორებით მოზრდილი ნასოფლარი დავაფიქსირეთ. აქ, დღესაც კი, აშკარად შეიმჩნევა მშრალი წყობითა და ქვითკირით ნაგები სათავსოების ნაშთები (სურ. 19). ნასოფლარი მდინარის დონიდან 20-30 მ სიმაღლეზე არსებულ ტერასას მოიცავს და განსხვავებული ფართობის მქონე შე-

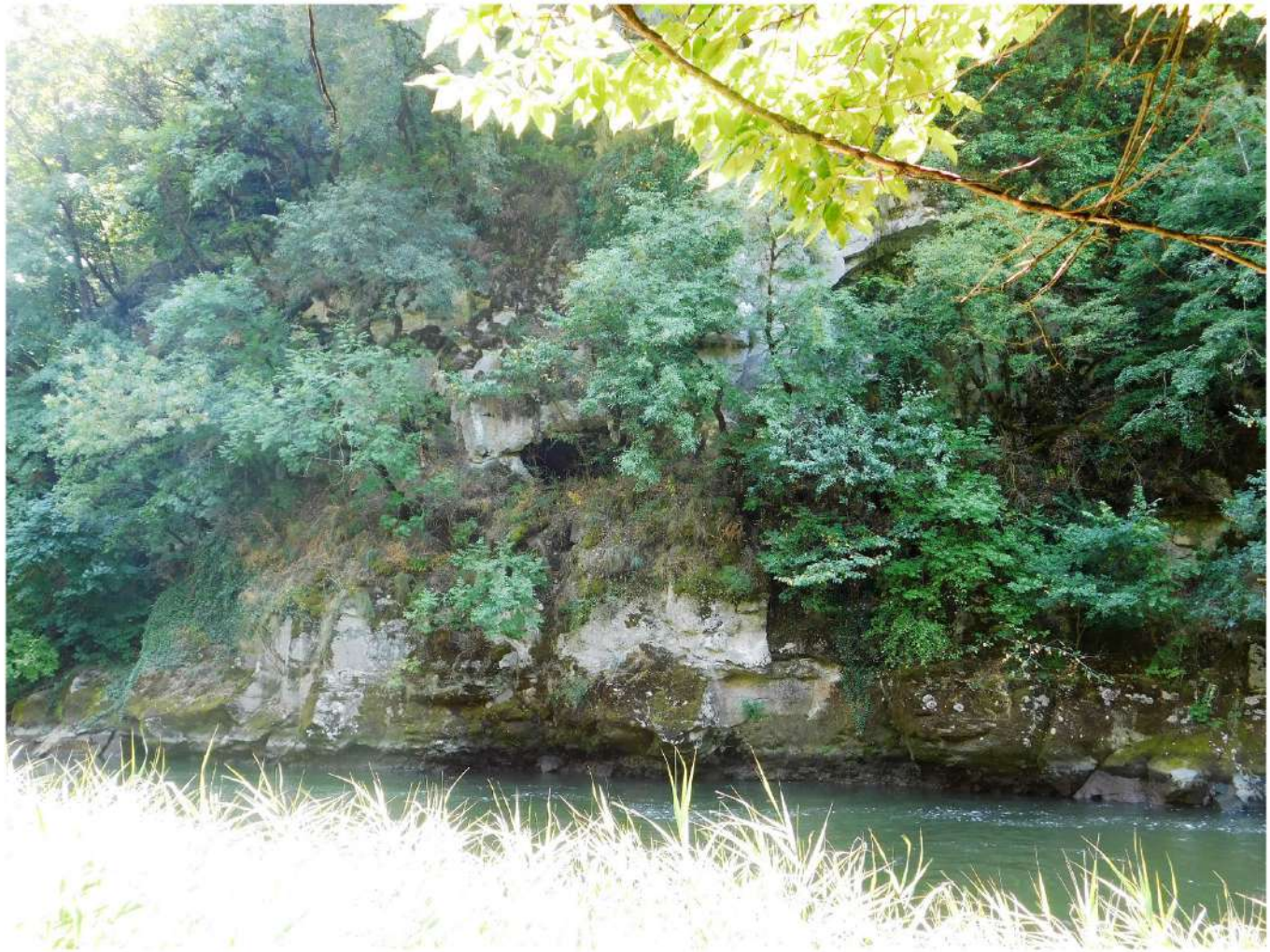
ძეგლია, რომელიც შესაბამის კვლევასა და შესწავლას საჭიროებს. თავისთავად ცხადია, რომ მდ. ხრამის ნაპირის გასწვრივ ასეთი ტიპის დასახლება შემთხვევითი არ უნდა იყოს და მისი სახით გაცხოველებულ სავაჭრო-ეკონომიკურ თუ კულტურულ ურთიერთობებში ჩართულ დასახლებულ პუნქტთან უნდა გვექონდეს საქმე.

სურ. 19 Pic.

მოზღუდული სივრცეებით ხასიათდება. ზედაპირულმა დაკვირვებამ აქსხვადასხვა სიმძლავრის კედლები და სათავსო-ნაგებობები დაადასტურა, რომელთა ინტერიერშიც ჩამსხვრეული კრამიტების ფრაგმენტები მოჩანს. ისტორიული ცნობები ამ პუნქტის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში დაცული არ არის და ფაქტიურად, შეიძლება ითქვას, რომ იგი აბსოლუტურად უცნობი

ნასოფლარის აღმოსავლეთით, მდ. ხრამის მარჯვენა ნაპირზე, მდინარის დონიდან 8-10 მ სიმაღლეზე იხილება მღვიმური კომპლექსი, რომელიც აბსოლუტურად შეუსწავლელია (სურ. 20). ჩვენ მიერ მოხდა ამ მღვიმეების ფოტოფიქსაცია და ადგილდებარეობის ზუსტი გეოგრაფიული კოორდინატების განსაზღვრა. იმის გათვალისწინებით, რომ ხრამის ხეობაში მდებარე

სურ. 20 Pic.

მღვიმეები ძალზე დიდი რაოდენობით სხვადასხვა პერიოდის არქეოლოგიურ მასალას შეიცავს (როგორც ისტორიული, ისე პრეისტორიული პერიოდის) ცხადია, აუცილებელია აღნიშნული მღვიმეების ინტერიერში სადაზვერვო შურფების გაკეთება და აუცილებლობის შემთხვევაში მათი სტაციონარული შესწავლა. მსგავსი ტიპის მღვიმეებში, რომლებიც ასევე ხრამის კანიონში მდებარეობს, 2015-2016 წლებში საქართველოს უნივერსიტეტის სამშვილდის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ ქვის ხანის ფინალური ეტაპის, ბრინჯაოს ხანის სხვადასხვა პერიოდისა და შუა საუკუნეების სხვადასხვა ფაზის არქეოლოგიური მასალა გამოავლინა.

ჩვენ მიერ განხორციელებული დაზვერვების უმნიშვნელოვანესი შედეგი მდ. ხრამის მარცხენა ნაპირზე, მდინა-

რის დონიდან 40-50 მ სიმაღლეზე მდებარე ტერასაზე განლაგებული მოზრდილი ზომის სამონასტრო კომპლექსის დადასტურებაა.

სადღეისოდ, ამ მონასტრის შესახებ სამეცნიერო ინფორმაცია ფაქტიურად არ არსებობს, თუ არ ჩავთვლით ვახუშტი ბატონიშვილთან დაცული შემდეგი სახის ტექსტს, სადაც იგი სამშვილდესა და მის მიმდებარე ხეობას აღწერს:

„... ციხე ორბეთი, აწ წოდებული სამშვლდე. აღაშენა ქართლოს, და პირველმან მეფემან ფარნაოზ ჰყო საერისთოდ და ქალაქი. არამედ იყო ჰგ მეფის სკმონისამდე ქალაქი. არს ფრიად მაგარი, სამკრით უდის ქცია, ჩდილოთ უდის ჭივჭივა; საშორისსა ზედა არს გარდავლებული კრამით კრამამდე ზღუდე განიერი და მაღალი...“

... ამის ძირს, ქციის პირს, არს მო-

ნასტერი მცირე, აწ ხუცის სამარ. ხოლო ქციის კრამი აქ არს სიმაღლით ს მკარი და მეტიცა, და განით ფე მკარი, და ჭივ-ჭივის კრამი ს მკარი....“

როგორც ტექსტიდან ჩანს ვახუშტი-სათვისაც კი უცნობი იყო თუ რომელი წმინდანის სახელობის ტაძარი მდებარეობდა მონასტერში, ან როდის, და ვის მიერ იყო იგი აშენებული. არც აკადემიკოს ლ. ჭილაშვილს აქვს უფრო ვრცელი ცნობები აღნიშნული მონასტრის შესახებ, როდესაც ზემოთ დასახელებულ მონოგრაფიაში იგი ამ ადგილს მხოლოდ ჯვრის სიმბოლოთი აღნიშნავს.

შესაბამისად, ჩვენ შევეცადეთ მაქსიმალური ინფორმაციის მოგროვება, მონასტერში შემავალი სხვადასხვა ნაგებობების ფოტოფიქსაცია, გეოგრაფიული კოორდინატების დაზუსტება და გადაუდებელი არქეოლოგიური სამუ-

შაოებისა და უბნების განსაზღვრა. მონასტერი ორი დარბაზული ტიპის ეკლესიას აერთიანებს, პირობითად მთავარ ტაძარსა და მცირე ეკლესიას. მთავარი ტაძრის ზომებია 9×5 მ (ზუსტი ზომების განსაზღვრა ნაყარი მიწის ფენისაგან გაწმენდამდე ვერ ხერხდება), იგი ნაგებია ბაზალტის ფლეთილი ქვითა და გათლილი ქვიშაქვის კვადრებით (სურ. 21). დასავლეთისა და აღმოსავლეთის სარკმლები მოჩუქურთმებული ყოფილა, ჩუქურთმიანი ქვები და სხვადასხვა არქიტექტურული დეტალები ტაძრის ირგვლივ ფოთლებით დაფარულ შრეშიც დავაფიქსირეთ. ინტერიერში მოზრილი და საშუალო ზომის ქვებია, რომლებიც ფარავს იატაკის დონეს, თუმცა, მაინც ცხადია, რომ ტაძრის იატაკი ექსტერიერის დონესთან შედარებით 80 სმ-ით დაბლაა. მთლიანად

სურ. 21 Pic.

გასაწმენდია ეკლესიის ჩრდილოეთის მხარე, სადაც ნანგრევისა და ნაშალი ფენის სიმძლავრე 3 მ-ს აღწევს და თითქმის ეკლესიის კარნიზს უტოლდება. ჩვენს მიერ მოხდა ტაძრის სამხრეთ, დასავლეთ და აღმოსავლეთ ფასადების ჩახატვა და არქეოლოგიურად გასაწმენდი მონაკვეთების განსაზღვრა.

ფრაგმენტები, მოჩანს ლოფრინის ქვებიჯ. ვიდრე არ მოხდება მცირე ტაძრის მთლიანი არქეოლოგიური შესწავლა მისი ზომების დაზუსტება და პარამეტრების განსაზღვრა შეუძლებელია.

ეკლესიების გარდა კომპლექსი აერთიანებს სამ საერო ნაგებობას, რომელთაგან ერთი მთავარი ტაძრის აღმოსავ-

სურ. 22 Pic.

მცირე ტაძარი (სურ. 22) რომელიც კომპლექსის მთავარი ეკლესიის დასავლეთით მდებარეობს ნაგებია ბაზალტის გათლილი კვადრებით. მისი კარის ღიობის სამხრეთით მდებარეობს და თაღური მოყვანილობისაა. ტაძარი დასავლეთის, აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთის მხრიდან მთლიანად მოქცეულია სხვადასხვა სიმძლავრის ნანგრევი-ნაყარი ფენის ქვეშ და გაწმენდას საჭიროებს. ტაძრის გადახურვა შენარჩუნებულია, აქა-იქ ჩართულია კრამიტის

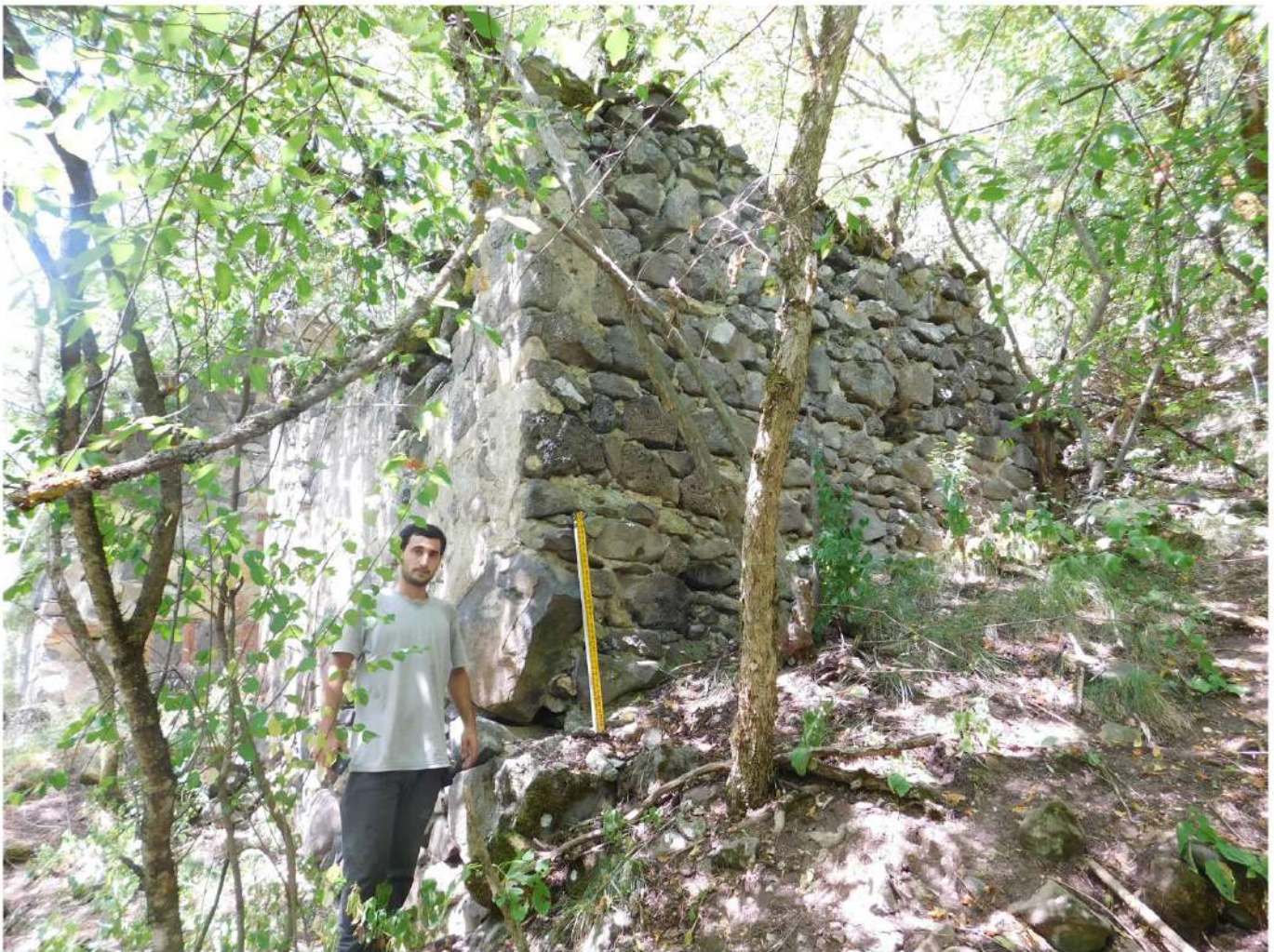
ლეთით, მეორე სამხრეთით, მესამე კი დასავლეთით მდებარეობს. სამივე ნაგებობა ნაშენია დამუშავებული ბაზალტის ქვითა და ქვითკირის ხსნარით. ორი მათგანის სასახლე-ნაგებობის, ერთი კი კოშკის (?) შთაბეჭდილებას ტოვებს (სურ. 23). ვიდრე არ მოხდება მათი სრული არქეოლოგიური შესწავლა, რთულია რამე დაზუსტებით ითქვას მათი რაობისათუდან იმშულების შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ნაგებობები დაფარული და ჩახერგილია ქვის ნა-

ყარითა და ნანგრევებით კედლების წყობაში მაინც მოჩანს სარკმლებისა და ფანჯრების ღიობები, ბუხრის თახი და სხვადასხვა ზომის ნიშა-თაროები.

მთლიანად კომპლექსი შემოსაზღვრულია ქვის მშრალი წყობით ნაგები კედლით, რომელიც განსაკუთრებით კარგად იკითხება აღმოსავლეთ მხარეს. რჩება შთაბეჭდილება, რომ მონასტერს გაღავანი შემოსაზღვრავდა და მასში შესასვლელი დასავლეთის მხრიდან

(საითაც მდებარეობს მოხსენიებული ნამოსახლარი) უნდა ყოფილიყო.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს ჯგუფს კომპლექსის ტერიტორიაზე სადაზვერვო შურფები არ გაუკეთებია, ზედაპირულად მაინც დიდი რაოდენობით კერამიკის ფრაგმენტები აიკრიფა (კრამიტები, მოზრდილი და საშუალო ზომის საყოფაცხოვრებო კერამიკა), რაც აქ მძლავრი სამოღვაწეო კერის არსებობას ადასტურებს.

სურ. 23 Pic.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბერიკაშვილი, დ., გრიგოლია, გ., ყვავაძე, ე., მიულერი, ა., კუპალი, ი. (2017). *სამშვილდის არქეოლოგიური ექსპედიციის 2017 წლის სამეცნიერო ანგარიში*. ხელნაწერი. თბილისი. საქართველოს უნივერსიტეტი.

ყვავაძე, ე. (2017). *საქართველოს უნივერსიტეტის სამშვილდის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 2017 წლის ივლისში მოპოვებული მასალის პალინოლოგიური კვლევის შედეგები*. ხელნაწერი. თბილისი. საქართველოს უნივერსიტეტი.

ფიცხელაური, კ. (2005). *ცენტრალურამიერკავკასიური არქეოლოგიური კულტურა ძვ.წ. XIV-XIII სს-ში*. თბილისი.

ჯაფარიძე, ო. (1991). *საქართველოს არქეოლოგია*. თბილისი.

Mueller-Bieniek, A. (2017). *The preliminary results of Archaeo-Botanical Studies from Samshilde settlement in 2017*. The scientific results of Samshilde Archaeological Expedition of the University of Georgia. Tbilisi. The University of Georgia.

Coupal, I. (2017). *Interim Anthropological report Samshilde Archaeological Expedition in 2017*. The scientific results of Samshilde Archaeological Expedition of the University of Georgia. Tbilisi. The University of Georgia.

სურათების აღწერილობა

სურ. 1. სამშვილდის ციტადელი. №60, 67, 68 და 69 თხრილები. აეროფოტოსურათი.

სურ. 2. სიონის უბანი. N8 და O17 თხრილები. აეროფოტოსურათი.

სურ. 3. სამშვილდის ციტადელი. №69 თხრილში გამოვლენი კარის ღიობი.

სურ. 4. სამშვილდის ციტადელი. №69 თხრილი. კერამიკული მილებით მოწყობილი ჰიდროლოგიური სისტემის ნაწილი.

სურ. 5. სამშვილდის ციტადელი. №68 თხრილი. შუა საუკუნეების კედლების ქვეშ გამოვლენილი ორმოები.

სურ. 6. სამშვილდის ციტადელი. №67 თხრილი. გვინდელი შუა საუკუნეების სათავსო, ინტერიერში დაფიქსირებული ქვევრის ნაშთებით.

სურ. 7. სამშვილდის ციტადელი. №60 თხრილი. სათავსოს ნანგრევების ქვეშ აღმოჩენილი მოჭიქული ჯამი.

სურ. 8. სამშვილდის ციტადელი. №60 თხრილი. სათავსოს ნანგრევების ქვეშ აღმოჩენილი სხვადასხვა ჯიშის ქვებისა და მინერალების „განძი“.

სურ. 9. სამშვილდის ციტადელი. ჰიდროლოგიური სისტემის ნაწილი №69 თხრილში.

სურ. 10. თრიალეთის კულტურის კერამიკისათვის დამახასიათებელი წერტილოვანი ორნამენტით შემკული შავ-რიალა ნატეხი. სამშვილდის ციტადელი. №68 თხრილი.

სურ. 11. სამშვილდის ციტადელში შესწავლილი არქეოლოგიური თხრილებიდან მომდინარე მოჭიქული ჭურჭლის ფრაგმენტები.

სურ. 12. სიონის უბანი. N8 და O8 თხრილები. აეროფოტოსურათი.

სურ. 13. სიონის უბანი. N8 თხრილში გამოვლენილი ბაზალტოვანი დედაქანი და სამეურნეო ორმოები.

სურ.14. განვითარებული შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკა სიონის უბნიდან.

სურ.15. სასანური პერიოდის ბიტუმის ბულლა სიონის უბნიდან.

სურ. 16. სამარხი №2 სიონის უბნიდან. თხრილი N8.

სურ. 17. სამარხი №7 სიონის უბნიდან. თხრილი O17.

სურ. 18. დაზვერვების მარშრუტი ხრამის ხეობაში.

სურ. 19. მდ. ხრამის მარცხენა ნაპირზე დაზვერვების დროს მიკვლეული ქვითკირის ნაგებობის ნაშთი.

სურ. 20. მღვიმური კომპლექსი მდ. ხრამის მარჯვენა ნაპირზე.

სურ. 21. ხრამის ხეობაში მდებარე სამონასტრო კომპლექსის მთავარი ტაძარი.

სურ. 22. ხრამის ხეობაში მდებარე სამონასტრო კომპლექსის მცირე ტაძარი.

სურ. 23. სამონასტრო კომპლექსის შემავალი ნაგებობა (კოშკი ?).

Archaeological excavations in Samshvilde in 2017

*Berikashvili David,
The Head of Samshvilde Archaeological Expedition,
The University of Georgia*

Summery

In 2017 Samshvilde Archaeological Expedition of the University of Georgia renewed the field archaeological works on two sections of the city-site – Samshvilde citadel and near Sioni cathedral [Berikashvili; Grigolia..., 2017]. In parallel to the expeditions, palynological [Kvavadze, 2017], archaeobotanical [Mueller-Bieniek 2017] and anthropological surveys [Coupal, 2017] were conducted.

Prior to commencement of the field works, the sections which had to be excavated within the timeframes defined by the plan were precisely identified, in particular: trenches №60, №67, №68 and №69 in the citadel and trenches N8 and O17 of Sioni sections. The outcomes obtained at this stage of the research and the conclusions made on the basis of the archaeological material are presented in this article.

Preliminary outcomes of archaeological works conducted in the citadel in 2017

It is possible to make the following conclusions as a result of archaeological surveys in Samshvilde citadel at this stage or research.

In trenches No. 60, 67, 68 and 69, the cultural layer of the late medieval period containing remnants of buildings and structures of the same period is located at the depth of 20-30 cm under the grass layer. It is presented by “pavement” arranged

with ashlar and walls of various thickness. The wine-cellar discovered in trenches No. 67 and 68 must also belong to the same period.

- The layer and the ruins of the late medieval period are replaced by a thick layer of the developed medieval period in all four trenches. This layer contains three construction horizons (plastered floor levels of the rooms) and levels. This layer starts at the depth of 80-90 cm from the ground surface and according to the present data, spreads to the deepest level -2.40 m. In the trench No. 68 it is presented by a strong cultural layer, while in the trench No. 69 – by stone mortar thick wall and the room under which the water system is arranged.

- The rounded-modified basalt boulders discovered in the trench No. 68 and the thick mortar plastering observed at their level must be indicative of existence of a large structure in Samshvilde citadel in the developed medieval period. Stratigraphically, middens where black glossy ceramic fragments of the Bronze period were discovered are placed under this level.

- The black glossy ceramics discovered in middens on which triangles and geometric figures are drawn by pounced ornament must be indicative of existence of cultural layers earlier than the medieval period on the territory of Samshvilde Cape. Several fragments are distinguished in the black glossy ceramics which are almost identical to the Middle Bronze era ceramics discovered in Trialeti and Zurtaketi barrows and

date back to the first half of the II millennium BC. [Japaridze, 1991].

- Ceramics is the leading material in the material of the developed medieval period. It includes both ceramic products (tiles, brick, water pipes) and tableware. The latter is presented by glazed and simple fragments among which the ceramics glazed in various colors and straw-colored thin-walled drinking vessels are important for identification of the period.

- It should also be mentioned that on the whole area of excavations, the number of obsidian fragments and flakes is reduced at the depth and is almost not found at the depth of 2.30-2.50 m. At the same time, their quantity under the grass layer, near the ground surface was almost equal to the quantity of ceramics of the developed medieval period. Such reduction of obsidian fragments and flakes at the depth requires further observation and analysis.

Summary of excavation works conducted on Sioni section in 2017

- Survey of trenches N8, O8 and O17 has strengthened the opinion about existence of a special “ground” made of mortar and clay to the north of Samshvilde Sioni cathedral during the period of its functioning. We still consider that the above “ground” levelled the uneven surface of the basalt rock on the one hand and organized the adjacent area of the temple on the other hand.

- The trace of intensive life to the north of Samshvilde Sioni cathedral is confirmed. It is reflected in the middens and the thick cultural layer discovered here. The material obtained from middens and the cultural layer allows us to assume that discovery of immovable layers of various phases of three different historical periods - Stone

Age, Bronze epoch and medieval period is expected on this section of the city-site.

- The burial grounds discovered in trenches studied to the north and the north-east of the cathedral on Sioni section stratigraphically belong to the late medieval period and may represent the burial grounds of Samshvilde citizens punished during one of invasions to Samshvilde (invasion of Jahan Shah in 1440). At this stage of the research it may be said that Samshvilde burial mound of the late medieval period covers the territory to the north and north-east of Sioni Cathedral and surveys must continue in this direction to identify the burial mound dissemination borders and at the same time, discover historical objects of earlier period located under it.

List of Illustrations

Pic. 1. Samshvilde Citadel. Trenches №60, 67, 68, 69.

Pic. 2. Sioni Section. Trenches N8 and O17.

Pic. 3. Samshvilde Citadel. Trench №69. The portal to the palace (?).

Pic. 4. Samshvilde Citadel. Trench №69. The fragment of hydrological system of the palace.

Pic. 5. Samshvilde Citadel. Trench №68. The pits under the medieval walls.

Pic. 6. Samshvilde Citadel. Trench №67. The wine cellar of the late medieval period and the fragments of „kvevri“.

Pic. 7. Samshvilde Citadel. Trench №60. The glazed bowl of the 12-13 cc. A.D.

Pic. 8. Samshvilde Citadel. Trench №60. The minerals and various pebbles from the floor level.

Pic. 9. Samshvilde Citadel. The fragments of the hydrological system in the trench №9.

Pic. 10. The fragment of Middle Bronze Period (Trialeti Culture) from the trench №68. Samshvilde Citadel.

Pic. 11. The fragments of glazed pottery. Samshvilde Citadel.

Pic. 12. Sioni section. Trenches N8 and O8.

Pic. 13. Sionis section. The basalt bed-rock and the pits in the trench N8.

Pic. 14. The pottery of the High Medieval Period from Sioni section.

Pic. 15. The Sasanian Bulla from Sioni section.

Pic. 16. The grave №2. Trench N8, Sioni section.

Pic. 17. The grave №7. Trench O17, Sioni section.

Pic. 18. The direction of the archaeological surveys in Khrami ravine.

Pic. 19. The ruins of the building at the left side of the riv. Khrami.

Pic. 20. The cave complex at the right side of riv. Khrami.

Pic. 21. The main church in the monastic complex of Krami Ravine.

Pic. 22. The small church in the monastic complex of Krami Ravine.

Pic. 23. The unknown building of the monastic complex in Khrami Ravine.